

KEELTE KODUSTAMINE

Kui sotsiaalmeedia põhjal võib jääda mulje, et meil on maad võtmas keeleline anarhia, et valitseb täielik tohuvabohu ja igäüks kirjutab, nagu heaks arvab, siis on see mulje petlik. Blogijate vabaduse võib kanda *licentia poetica* arvele nagu ka kirjameeste *y-d* ja *x-id*. Argielus on nad enam-vähem korralikud, seaduskuulekad keelekasutajad. Veelgi enam – üha kasvab nende vabatahtlike arv, kes painutavad end normingute diktaadi alla. Kui 2015. aasta võistlustel jõudis Vikerraadioni 4225 e-etteütlust, siis käesoleval aastal juba 5574. Võib ju öelda, et mis seal ikka imestada, eesti keeles peaks olema lihtne kuuldelist teksti õigesti kirja panna, sest meie ortograafia on ju foneetiline ehk häälduslähedane.¹ Seda küll, kuid asi pole kaugeltki nii lihtne.

„kõne´allla võjb t´ulla ka minngi vajmuajjgus et Eerika onn akand usskuma mussti j´õude” – see lause pärineb Internetist ja markeerib hästi häälduslikke seiku.² Pärast murdepraktikat, kus harjutatakse teatavasti foneetilist transkriptsiooni, pidin tükk aega endale peale passima, et ma ei kirjutaks *koit-tu*, *võittu*. Põhimõtteliselt on ju lihtne kokku leppida, kuidas me midagi, näiteks geminaate või konsonantühendeid, kirjutame. Siin saab kehtestada mingi selge süsteemi ja selle omandada. Kuid etteütluste korraldajad seavad eksa-

minandidele hoopis kavalamaid püüni-seid. „Marssallik e-resident sooritab aga mängus egomaniakliku kontradmiraliga šahhi.” Need on võõrsõnad, mille puhul on loogikast sageli vähe abi. Neid peab lihtsalt teadma. Omal ajal tundsid erudeeritud toimetajad põhjendatud üleolekut, sest üksnes nemad teadsid, et õige on *konstateerima*, mitte *konstanteerima*, nagu lihtsurelik võiks arvata.

Täbaram lugu on aga see, et võõrsõnad ei püsi paigal ja muudavad kuju. Neid kodustatakse pidevalt: pearõhk tuuakse esisilbile, võõrapärased sibilandid asendatakse suupärasematega, sõnaalgulised leenisklusiilid fortistega jne. Nii on näiteks *bagaažist* saanud *pagas*. Selle taga on kõnekeeles toimuv iseneslik protsess. Küsimus on aga selles, kuidas keelekorraldus neile arenguile reageerib ja norminguid kohendab. Juba on sanktsioneeritud *muuseum-* ja *pension-*tüüpi sõnade muutunud rõhumall. Nüüd jääb ainult oodata, millal ortograafia järele jõuab: *muusjum*, *pensjon*. Esimene mõjub praegu üsna võõrastavalt, teisega võiks silm isegi leppida.

Kehvemas seisus on püüdlik keelekasutaja siis, kui norminguid on muudetud üksiksõnuti. Raske on järke pidada, millises järgus ühe või teise võõrsõna kodustamine parajasti on. Kui kirjutus ei olene rõhust, nagu teatab „Eesti ortograafia”,³ siis pole mõistuspärast seletust, miks *apelsin* kirjutatakse ühe *i-ga*, aga *mandariin* kahega, miks on *kotlet*, aga *raklett*.

¹ T. Erelt, Eesti ortograafia. Viies, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2016, lk 5.

² H. Allik, Selle maa keel. Eesti räppuule kõnest ja kurjast. – Vikerkaar 2016, nr 3, lk 58.

³ T. Erelt, Eesti ortograafia, lk 14.

Võõrsõnade puhul tuleb peale õige- kirja ehk ortograafia esile veel üks aspekt – see on nende õige hääldus ehk ortoepia.⁴ 1960. aastail polemiseeriti tuliselt selle üle, kas tähti *b*, *d* ja *g* tuleb hääldada heliliselt või helitult. Peale jäi viimane seisukoht.⁵ Kui see on suures osas maitse asi, siis *z* ja *ž* helilisuse küsimusel on ka praktilisi implikatsioone – kas sõnale liitub *-ki* või *-gi*. 1995. aastal sanktsioneeris keeleteoimkond *ž* helitu häälduse /š/ nõrga vastena, seega *garaažki*. Aga mida teha nimedega, mille puhul taotletakse originaalilähedust? *Mirage'ki?* *Mirage'gi?* *Aldridge'ki?* *Aldridge'gi?*

Ladina tähestikus pärisnimed on ala, kus võõrast päritolu keelendi kirjakuju on puutumatu ja saab arutada üksnes ortoepia üle. Kuigi ÕS-id ja VÕS-id on pakkunud hääldusjuhiseid, on nad piirdunud kohanimedega. Tõsi, ÕS 2013 esitab kokkuvõtlikud tabelid kahekümne viie keele kohta, alates arabia keelest ja lõpetades vene keelega. Sellegipoolest on tervitatav, et asja lisandus sellele põhjalik käsitlus, nimelt Einar Krauti „Võõrnimed eesti häälduses”.⁶

Kuigi raamatul on ka üldhariv tähendus, on see mõeldud peamiselt avalikele esinejatele, niisiis eeskätt raadio- ja teletegijatele. Just neil lasub kohustus tuua võõrnimed õigel kujul laiemasse ringlusse.

Esimeses, teoreetilises osas vaatleb Kraut vastendusvõimalusi fenomenide kaupa (nasaalvokaalid, silbilõpu *-r*,

pikkusaste, rõhk, geminatsioon jne), kusjuures näitestik pärineb mitmest tosinast keelest. Eriti kasulikud on näpunäited läti häälduse kohta, sest naabrite nimed kostavad peaaegu iga päev meie eetris.

Teises osas on detailselt ette võetud inglise keel. Esitatud on ulatuslik reeglistik, mida mingi täht või järjend tähistab, kuid erandeid on nii palju, et seaduspära kipub mattuma nende alla. Seetõttu on igati omal kohal raamatu sabas olev register, mis juhatab konkreetse nime juurde.

Oma käsiraamatus lähtub Kraut üldjoontes Emakeele Seltsi keeleteoimkonna otsusest, et võõrnimesid tuleb hääldada mõõdukalt originaalilähedaselt, milleks piisab eesti häälikusüsteemi kuuluva test häälikutest.⁷ Samas möönab toimekond, et hukka ei saa mõista neidki, kes taotlevad suuremat originaaltruudust. Siin jääb Kraut eriarvamusele, korrates oma ammust soovitusi anda *th*-ga tähistatavat inglise häälikut edasi /f/-iga: *Smith* /Smiff/. Tänapäeval, kus inglise keel on juba koolijärgselgi suus, tundub see olevat tarbetu vastutulek artikulatsioonilaiskusele. Teisal võib aga täheldada teatud ületaotlust: armastatud kriminullide autori Agatha Christie eesnimi peaks Krauti järgi hääldama /'ägäfä/.

Kolmas osa tegeleb vene nimedega, mille puhul on põhiprobleemiks rõhk, mida on raske reeglistada. Seetõttu on esitatud kaheksal leheküljel loend perekonnanimedest, ja see ajab asja ära.

Üldiselt pole olukord meie kuuldeli- ses ruumis halb, eriti kui vaadata seda, kuidas näiteks inglased või venelased võõramaalaste nimesid väänavad. Siiski annab valusalt tunda ladina põhja ära- kukkumine hariduses – ladina keelt ei õpetata isegi Tallinna Ülikoolis. Seetõt-

⁴ Selle valdkonna põhjalik käsitlus: M. Hint, Ortoepia normeerimise probleem. – Keel ja struktuur 2. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1968, lk 1–123.

⁵ P. Päll, Võõrnimed eestikeelses tekstis. (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 15.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2005, lk 124.

⁶ E. Kraut, Võõrnimed eesti häälduses. Praktilisi vihjeid üleüldse ja keeliti. Üldalused. Inglise keel. Vene keel. Tartu: Keele- hooldekeskus, 2015.

⁷ P. Päll, Võõrnimede hääldus. – Keel ja Kirjandus 2000, nr 10, lk 737.

tu ei tasu ärritada, kui raadios reklaamitakse ikka ja jälle Carl Orffi „Carmii-na buranat”.

Lõpetuseks üks õpetlik lugu. Vana Ameerika soomlane naaseb 1940. aastail pärast Soomes käiku Ühendriikidesse. Passikontrollis küsib temalt ametnik: „Are you a resident?” – „Aar

ju reisi!” hüüatab soomlane, „Ruuman is resident” (*Are you crazy! Truman is president*). Mees pärines murdealalt, kus ei tunnistata sõnaalgulisi konsonantühendeid.

JOEL SANG